

De toekomst van het Friese landschap

Wie de vaak heftige discussies over de kwaliteit van het Nederlandse landschap een beetje volgt, moet wel tot de conclusie komen dat het een onderwerp is dat leeft 'onder de mensen'. Oprukkende windmolenparken, kustlijnen die met lelijke bebouwing dreigen te worden gevuld en andere vormen van landschaps- en horizonvervuiling maken - terecht - heel wat los.

Wat voor Nederland in het algemeen geldt, geldt voor Friesland in het bijzonder, want die provincie wordt door velen beschouwd als de mooiste van ons land. Juist daarom is het zuur te moeten constateren dat de diversiteit en de schoonheid van het Friese landschap zienderogen afnemen. Het was voor landschapsarchitect Peter de Ruyter aanleiding een boek te schrijven waarin deze ontwikkeling niet alleen wordt beschreven, maar ook geduid: 'Vloeiend landschap. Over de toekomst van het Friese landschap'. Het is, zo zegt de auteur, nog niet te laat om iets aan de teloorgang van Friesland te doen. In zijn boek worden op het oog moeilijk te beantwoorden vragen gesteld, zoals 'Waar kun je heen met landschapspijn?', 'Wie ijkt de weegschaal?' en 'Willen we dat het veen verdwijnt?'. Het aardige van De Ruyters publicatie is dat het niet bij die vragen blijft, maar dat hij een serieuze poging doet ze zo genuanceerd mogelijk te beantwoorden. Hij doet dat zonder in doemdenken te vervallen. Aan de hand van persoonlijke ervaringen, gebeurtenissen en belevenissen die worden

afgewisseld met meer zakelijke bespiegelingen over het Friese landschap, brengt hij een belangrijke boodschap over: het is nog niet te laat om iets aan de teloorgang van het Friese landschap te doen. Misschien is niet alles mogelijk, maar toch wel veel.

Verdampte rijkdom

De eerste van de hierboven geciteerde vragen wordt overigens niet door De Ruyter gesteld, maar door de schrijver van het voorwoord, de Spinoza-laureaat Theunis Piersma. Zijn retorische vraag 'Waar kun je heen met landschapspijn?' komt voort uit gevoelens die hem overspoelen als hij ziet dat de rijke weilandwereld die hij zich van zijn jeugd herinnert (en zo erg oud is Piersma nog niet) tegenwoordig niet meer bestaat. Mooie slootjes zijn gedempt, bloemrijke percelen vervangen door saaie percelen met raai gras of maïs. De 's nachts ooit in rustgevende duisternis gehulde Friese dorpjes 'genieten' nu van helse straatverlichting en hun weidse horizon wordt verpest door - daar heb je ze weer - bovenmaatse windmolens.

Veenspons verschrompelt; vrijkomende fosfaten zorgen voor algenbloei.

Ook in de proloog van de auteur komen zulke gevoelens ter sprake, al lijkt een bij dit voorwoord afgebeelde kaart – ‘Rijkdom aan landschapstypen’ – tegenwicht te bieden. Maar, zoals De Ruyter schrijft, de landschapelijke afwisseling die op de kaart te zien is, is niet langer vanzelfsprekend. Hij wijst erop dat diversiteit en schoonheid van het Friese landschap aan het afbrokkelen zijn. De boosdoeners zijn de anonieme bedrijventerreinen, de willekeurig geplaatste windturbines (‘in alle soorten en maten’) en de saaie, uniforme weilanden. Anders gezegd: de balans dreigt te worden verstoord. De auteur is echter van mening dat de zaken nog niet onomkeerbaar zijn; er kan nog een gunstigere koers worden uitgezet. Maar hij wijst er wel op dat het moeilijk is om de weegschaal te ijken die een goede balans moet waarborgen. Nog belangrijker is het bepalen van de personen die aan het ijkproces mogen deelnemen; zijn dat bestuurders, burgers, boeren of natuurorganisaties? Of planologen, landschapsarchitecten en adviseurs? Hij haalt in dit verband de Vlaamse schrijver David van Reybrouck aan, die stelt dat het evenwicht tussen twee fundamentele criteria – efficiëntie en legitimiteit – bepalend zijn voor de graad van democratie. Efficiëntie, zegt Van Reybrouck, gaat over daadkracht van de overheid, legitimiteit over het draagvlak bij de inwoners. Helaas weten ze ook in Friesland dat de twee genoemde criteria zomaar omgekeerd evenredig aan elkaar kunnen zijn.

Water uit het zicht verdwenen

Acht hoofdstukken gebruikt De Ruyter om zijn zorgen over de aftakeling van het Friese landschap met de lezer te delen, zoals gezegd met de positieve insteek dat er nog van alles aan kan worden gedaan. In het hoofdstuk ‘Het ontstaan van het Friese landschap’ overbrugt hij al schrijvend de veranderingen die plaatsvonden tussen het moment waarop de oudste beschrijving van het landschap zijn beslag kreeg (het betreft een citaat van Plinius de Oudere uit het jaar 47) en het tijdperk waarin wij nu leven. Toen, in de tijd van Plinius, was er sprake van een gebied dat tweemaal per etmaal vrijwel geheel – met uitzondering van hoge terpen en dammen – werd overspoeld door ‘geweldige watermassa’s over een onmetelijke afstand’. En nu, in onze tijd, vormt de deltadijk uit 2011 – een soort groene ‘Berlijnse Muur’- het letterlijke (en voorlopige) hoogtepunt van de ontwikkelingen.

Door vergaande innovatie in de dijkenbouw raakte het water in Friesland meer en meer uit het zicht en kwam het op afstand te liggen. De Ruyter: ‘Friesland is zijn relatie met de open zee voorgoed kwijtgeraakt.’ De auteur vraagt zich af of het voortdurend ophogen van die deltadijk nog wel de enige oplossing is, zeker gezien de hoge piekafvoeren waarmee het watersysteem in de toekomst te maken zal krijgen. Dit is een gevolg van weers- en klimaatsveranderingen en de komst van clusterbuien.

Impressie Kornwerderzand.

Impressie 'Holwerd aan zee': het binnenmeer weerspiegelt Holwerds 'Toer' (toren).

Nieuwe vitaliteit

Melkbussen, zo schrijft De Ruyter in het chapter 'Krimp en industrieel erfgoed', zijn in Friesland in geen velden of wegen meer te bekennen. Hij beschrijft hoe hij al fietsend de voormalige melkfabriek De Hoop in Oudega aantreft: een triest, groot, vervallen gebouw, nog enigszins opgesierd door kleurige graffiti. Hoe anders was dat aan het begin van de twintigste eeuw, toen waren er in Friesland nog meer dan 130 melkfabrieken. Daarvan zijn er nu nog maar tien over. De auteur ontkent de noodzaak tot wat je transitie zou kunnen noemen niet, maar tekent wel aan dat het jammer is dat al die fabrieken verdwenen zijn. Ze waren bakens in een uitgestrekt waternetwerk, weerspiegelden een belangrijk hoofdstuk uit de Friese agrarische geschiedenis en fungeerden bovendien als plekken waar mensen graag samenkwamen. Voor de verlaten fabriek in Oudega is het, zo houdt De Ruyter ons voor, inmiddels vijf voor twaalf, maar hopelijk nog niet te laat. Het is in dit geval wachten op geld dat nodig is om (al gereed liggende) plannen voor het creëren van appartementen en werkruimten te realiseren.

De auteur bepleit een integraal erfgoedbeleid met aandacht voor bedreigde gebouwen zoals de melkfabriek in Oudega, leegstaande kerken en verlaten boerderijen. Het zou de omgeving van die gebouwen een positieve impuls geven en de objecten zelf een nieuwe vitaliteit verlenen.

Schaduwzijde aan melkpoedersucces

'De roep van de grutto en de komst van de Chinese Melkweg' is de intrigerende titel van een hoofdstuk waarin de auteur schetst wat de gevolgen zijn van 'de Chinese invasie'. Een schandaal met vervuilde Chinese melkpoeder (2008) zorgde voor een snelle uitbreiding van het aantal glimmende silo's in Friesland's Lage Midden, een laaggelegen gebied in het hart van de provincie. Als het om melkpoeder gaat, wil de snel groeiende Chinese middenklasse kunnen rekenen op hoge kwaliteit en dito veiligheid, en dat is nu net iets wat de Friese boeren kunnen leveren. Er zit wel een schaduwzijde aan: het melkpoedersucces levert saai en uniforme landerijen op, uitgestrekte percelen met raaigras. De grond wordt intensief bemest, zoveel mogelijk ontwaterd en het gras soms wel acht keer per jaar gemaaid. Daar zijn vogels niet gek op. De Ruyter constateert dan ook met spijt dat de roep van de grutto, de Kievit en de veldleeuwerik er niet meer te horen zijn en dat de koeien in het gebied nauwelijks hun ligboxstallen verlaten. Hij citeert de Chinese president Xi Jinping, die Nederland omschrijft als 'een dichtbevolkt park met de beste melkkoeien ter wereld en heel goede voetballers'. Waarom, zo vraagt De Ruyter zich af, zouden Xi's melkkoeien niet náást grutto's kunnen (be)staan? Hij bepleit in dit verband het aanhouden van twee 'snelheden in het landschap', parallelle

Ontwikkeling van de noordelijke kustlijn van 200 jaar na Christus tot nu.

paden die elkaar versterken in plaats van ontmoedigen.

Versnipperd watersysteem

De eerste zin van het chapter 'Recht zo die gaat' klinkt nogal onmeis: 'Het veengebied in Friesland mist kracht en weerbaarheid.' Het Friese veengebied kampt met de intensieve ontwatering voor de landbouw, die een landschap heeft doen ontstaan met hoger gelegen natuureilanden in een droogvallende zee van veen. Het gebied heeft te maken met een enorme versnippering in het watersysteem: er is sprake van tal van peilvakken en afzonderlijke waterpeilen. Het veen heeft het daarmee uiterst moeilijk, want hoe lager het waterpeil, hoe meer het te lijden heeft van oxidatie. De Ruyter zegt dat het goed is om vooral naar de bredere betekenis van het Friese veengebied te kijken. 'De waarde van een landschap wordt immers niet alleen bepaald door de landbouwkundige opbrengst.'

En het is zaak niet te lang met maatregelen te wachten, want een studie van Royal HaskoningDHV wijst uit dat het Friese veengebied bij een voortzetting van de huidige praktijken geen lang leven meer beschoren zal zijn.

De auteur erkent dat veranderingen niet per definitie slecht zijn, maar in dit geval is hij toch wel kritisch: een verandering die het fundament onder het Friese land wegslaat – willen we dat eigenlijk wel? In het vervolg van dit hoofdstuk gaat hij uitgebreid op het dilemma in.

Terreinen met grijze bedrijfsdozen

In 'Het verdriet van Folgare' stelt Peter de Ruyter de ongebreidelde groei van het aantal bedrijventerreinen in Friesland aan de orde, met als voorbeeld het kleine dorp Folgare. Die bescheiden gemeenschap krijgt te maken met het terrein Hemmen 3, dat in het open landschap komt te liggen, vlak bij het genoemde dorp. Hier dreigt het weidse uitzicht dus te worden verstoord door een cluster van grijze bedrijfsdozen. Veel van de oudere bedrijventerreinen uit de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw kampen inmiddels met leegstand en verpaupering. De bedrijven die er zaten, trekken door naar nieuwe, goedkopere terreinen en laten de gebouwen achter zonder er zich verder om te bekommeren. Herontwikkeling blijkt bijzonder lastig te zijn.

Wat ook triest is: de bedrijventerreinen zijn

inwisselbaar met terreinen elders. Het zijn gebieden met gebouwen die op haastig in elkaar gezette dozen lijken, omzoomd door weinig troost biedende parkeerterreinen. Vaak fungeren zulke terreinen ook nog eens als de toegangspoort tot nabijgelegen dorpen en steden; niet echt een leuk visitekaartje voor die plaatsen. De Ruyter kan gelukkig ook voorbeelden van geslaagde bedrijventerreinen noemen en dat sterkt hem erin een pleidooi te houden voor een behandeling van zulke terreinen als volwaardig onderdeel van het landschap. Daarvoor moeten dan wel de vijanden 'onverschilligheid' en 'onwetendheid' worden bestreden.

Molens, zoet en zout, mienskip

In de resterende drie hoofdstukken legt de auteur onder andere uit waarom windmolens wat hem betreft tijdelijk welkom zijn, gaat hij in op de vraag hoe de relatie tussen zoet en zout water kan worden hersteld en behandelt hij de slagvaardigheid van de zogenoemde mienskip.

Wat die windturbines betreft: Friesland heeft een lange traditie op het gebied van windenergie. Er wordt al tientallen jaren met windmolens gewerkt; het eerste windmolenpark werd in 1988 in Sexbierum geopend; PTT Post vond het in 1986, nog tijdens de proefperiode van het park, een postzegel waard. De Ruyter wijst erop dat de windturbines in vele maten en soorten voorkomen, een flexibiliteit die in dit geval niet als een voordeel moet worden beschouwd. Hij acht het een gelukkige omstandigheid dat de molens ook weer kunnen worden afgebroken om alternatieven (zoals zonne-energie) ruim baan te geven.

In de 'zoet-zoutafdeling' van het boek is een belangrijke plek gereserveerd voor Holwerd, een plaats die ooit aan zee lag, maar nu door land wordt omsloten. De Arnhemse landschapsarchitect Harro de Jong maakte een prikkelend ontwerp dat de voor zichzelf sprekende titel 'Holwerd aan Zee' meekreeg. Het is fascinerend om te lezen hoe het dorp weer een belangrijke 'blauwe schakel' kan zijn tussen het Friese boezemsysteem en de Waddenzee. Er wordt als het ware een scharnier gecreëerd tussen zoet en zout.

Het begrip mienskip kan op twee nogal haaks op elkaar staande manieren worden uitgelegd: het is de bereidheid om meer over anderen te weten te komen, maar ook de neiging om naar beslotenheid te streven in een wereld die steeds onzekerder wordt. Het is duidelijk dat De Ruyter in zijn boek vooral

Vloeiend landschap

Over de toekomst van het Friese landschap door Peter de Ruyter.
128 pp., geïll. (kleur), paperback,
formaat 21x24 cm.

Uitgegeven door Bornmeer, Gorredijk.

ISBN: 978-90-5615-370-0.

Verkrijgbaar via www.bornmeer.nl.

Prijs: € 19.50.

op de positieve betekenis van het woord focust. Het voorbeeld dat hij van 'mienskip' geeft (een multifunctionele accommodatie in Holwerd, die tot stand kon komen omdat 200 vrijwilligers belangeloos 20.000 uur in de bouw ervan wilden steken) is indrukwekkend. Hij gaat verder in op het ontstaan en het belang van mienskip, maar is realistisch genoeg om te erkennen dat – gesloten gemeenschap of niet – de helpende hand van vakmensen noodzakelijk is. Die vakmensen moeten dan wel hun rol kennen; meer dan voorheen moeten ze goed luisteren en gevoel hebben voor de specifieke omstandigheden en belangen.

Schuring is nodig

In een epiloog legt Peter de Ruyter uit dat één ding vaststaat: het is noodzakelijk om vele plaatselijke initiatieven te voorzien van een richtinggevend kader. Er is een visie nodig die verder gaat dan de plek zelf. Langetermijnperspectief is nodig om behendig tussen belangen en ambities te laveren. En – een zinnig advies van de auteur – 'Neem de tijd; belangen en ambities moeten botsen, "schuring" is nodig om tot nieuwe inzichten te komen'.

Samengevat kan worden gezegd dat De Ruyter in 'Vloeiend landschap' een pleidooi houdt voor wat je een 'ruilverkaveling 2.0 binnen het Friese landschap' zou kunnen noemen. Hij wil dat er ruimte komt of blijft verschillen, dat er verschuivende verantwoordelijkheden komen en hij pleit voor nieuwe landschappelijke kwaliteiten. De rol van de burger (denk aan het begrip mienskip) is daarbij van belang: van hem of haar wordt een betrokken houding verwacht.